Odvaha jako ctnost[1]

Ondřej Fischer

Courage as a virtue Courage is sometimes regarded as one of the virtues that are praised by civil society. It was also the case with the prize-giving ceremony to commemorate Mr. Michal Velišek. At the seminar held to mark this occasion, "Courage for every day", the author of this paper asked whether courage can be regarded as one of the virtues. In comparison with the virtue of bravery he argues that to refer to courage as a virtue without further qualification could be misleading. Virtue in the Aristotelian sense implicitly entails further qualities, which might not be sufficiently present in the character of every courageous person. Referring to the biblical term PARRHESIA, and to the real story of an English humanitarian worker Sean Deveraux (1964–1993), it is argued that courageous acts have to be embedded in a trustworthy foundation of respected values. Courage does not express this requirement as clearly as does the Platonic-Aristotelian virtue of ANDREIA, which is better translated as bravery. If nowadays we tend to praise courage rather than bravery, then perhaps we lack the need to root courageous actions in a good foundation through an authentic bond. One might notice as an interesting fact, that the virtue of "integrity", which today expresses very well the contemporary need for such a unity, does not yet have an equivalent in the Czech language.

Odvaha jako ctnost. Toto na první pohled prosté konstatování v sobě skrývá několik problémů. Sama nabídka se tomuto tématu věnovat na shromáždění, jež bude oceňovat vybrané příklady občanské odvahy, vzbuzuje obavy. Mnohdy máme ke *ctnostem* dále než k *odvaze* o ctnostech mluvit. A má smysl mluvit o ctnosti odvahy k těm, kteří prokázali, že ji jako ctnost „na každý den" skutečně naplňují? Přece ve světle skutečné události bude každé slovo na toto téma prázdné. Hlavní těžkost však spočívá v samém zadání: Lze vlastně mluvit o odvaze jako o ctnosti? V následujícím textu se pokusím na tuto poněkud znevažující otázku nabídnout odpověď. Tím také naznačím, v čem lze spatřovat skutečný přínos činů, jež si zde připomínáme při příležitosti oslavy projevu občanské nelhostejnosti Michala Velíška.

[1] Tento text byl přednesen na semináři „Odvaha na každý den", uspořádaného při příležitosti 5. ročníku vyhlášení Ceny Michala Velíška, organizované nadací ADRA ve spolupráci s TV Nova dne 16. prosince 2010 v Rezidenci primátora hlavního města Prahy na Mariánském náměstí 1, Praha 1. Název příspěvku byl stanoven organizátory semináře.

Je tedy odvaha ctností? Řada učebnic a překladů antických textů to potvrdí, někdo ji dokonce zařadí mezi čtyři tzv. kardinální ctnosti.[2] Ti, jejichž jednání považujeme v tomto smyslu za odvážné, pak můžeme též označovat za ctnostné. Stanou se pro nás určitým ideálem příkladného jednání, které obdivujeme. Některé skutky odvahy, jakým byl například čin Michala Velíška, ve svém významu i tak zřejmě nikdy plně nedoceníme. Plně nedoceníme ani ty, kteří pro nás tyto odvážné skutky vykonali; nezbývá, než je prostě obdivovat, možná v duchu závidět, jací to jsou ctnostní, tedy charakterově kvalitní lidé. Přesto však existují případy odvahy, které bychom z nějakého důvodu nechtěli následovat. Může jít i o případy, kdy takovou odvahu z nějakých nám pochopitelných důvodů odsoudíme.

Zmíněná nespokojenost s odvahou jako ctností dostane své opodstatnění například už jen nahlédnutím do Aristotelovy *Etiky Nikomachovy*. V běžně dostupném překladu Antonína Kříže budeme ctnost odvahy těžko hledat. Místo ní najdeme statečnost jako překlad řecké ANDREIA.[3] A co více – odvaha je zde zmíněna jako jedna ze dvou vzájemně proti sobě stojících krajních vlastností, totiž odvážnosti a bojácnosti. Proto naopak z pohledu Aristotela, tedy jednoho z hlavních zakladatelů oboru etiky vůbec, odvaha ani nemůže být ctnost.

Ať už si na otázku, zda je odvaha ctnost, odpovíme jakkoliv, nechci zde odvahu znevážit. Pokusím se naopak ukázat, že opomenutím hlubšího významu slov odvaha a statečnost ve vztahu k ctnostem ztrácíme možnost lépe vystihnout podstatu odvážných činů. Zvláště nám pak unikne možnost důsledněji docenit ty, kteří tyto činy vykonali. Vždyť náš způsob mluvení a vyjadřování se je vlastně zrcadlem i zdrojem naší kultury. Vypovídá o tom, jací jsme a s jakými hodnotami žijeme, nebo naopak, o jaké hodnoty spolu s chybějícími slovy přicházíme.

Pohled do *Příručního slovníku jazyka českého*, světlé to výjimky rozlišující odvahu a statečnost, naznačuje, že *odvaha* znamená v češtině odvážlivost, smělost, srdnatost a někdy až extrémní nerozvážnost. *Statečnost* naopak vyjadřuje prokázanou neohroženost, udatnost, hrdinnou stabilitu

---

[2] Např. slovenský překlad Etiky Nikomachovy pro výraz ctnost razí termín odvážlivost. Roger Hazelton považuje odvážnost (courrage, fortitudo) za ctnost, mající své kořeny u Platóna a Aristotela. Viz Childress, James Franklin – MacQuarrie, John, *A new dictionary of christian ethics*, London: SCM, 1986, s. 135. Kardinálními se rozumí Platónovy čtyři základní ctnosti – moudrost, odvaha, rozvaha a spravedlnost. Mnohdy však u těchto ctností narazíme na statečnost namísto odvahy. Srov. Štěpán, Jan – Blecha, Ivan – Horyna, Břetislav – Šaradín, Pavel, *Filosofický slovník*, 2. oprav. a rozšíř. vyd., Olomouc: Nakladatelství Olomouc, 1998, s. 72.

[3] Aristotelés, *Etika Níkomachova*, Praha: Petr Rezek, 2009. Např. EN 1107b, 1157a.

setrvat i v náročné situaci.[4] *Řecko-český nehomérovský slovník* toto rozlišení umocňuje. Platónův a Aristotelův výraz pro námi zkoumanou ctnost ANDREIA je přeložen jako zmužilost, statečnost a udatnost v boji. Přitom Aristotelés používá pro vyjádření mimořádně odvážného člověka jiný výraz, THARROS. Tímto výrazem označuje člověka odvážného, opovážlivého, až odvážlivě smělého, beze strachu ze smrti.[5]

Zajímavým přínosem pro přiblížení si dalších významů této slovní dvojice by byl alespoň krátký exkurz do biblického prostředí.[6] Inspirován doktorskou prací svého Bible znalého kolegy, pouze náznakem se dotknu řeckého výrazu PARRHÉSIA v Janovských novozákonních spisech. V řecky psané Bibli se PARRHÉSIA pojí s řadou významů, mezi něž patří právě odvaha, hrdost, odhodlanost pro neohrožená sdělení. Tento výraz byl užit i Aristotelem například k ocenění otevřenosti velkodušného člověka vůči druhým, vůči společnosti.[7] Pro nás je však zajímavé, že zejména v novozákonních janovských textech však tento výraz spojuje otevřenost či odvahu k pravdě s tím, co je jejím zdrojem. Zdroj například Ježíšovy odvážnosti spočívá podle evangelisty Jana v Ježíšově původu – například při obhajobě svého veřejného působení před veleradou Ježíš projevuje odvahu, která má kořeny v odkazu na jeho původ. Jeho odvážnost – přesněji ona PARRHÉSIA – je „založena v jeho identitě", v jeho sebe-zjevení se jako Syna člověka nebo v jeho vztahu s Otcem.[8] Tímto důrazem na kořeny a pevný zdroj odvahy má PARRHÉSIE blíže spíše Aristotelově pojmu statečnost, než pojmu odvaha.

---

[4] Dokládá to např. tam uvedená citace z Marie Pujmanové „… oblékla se a přes všechnu svoji vůli ke statečnosti se jí prsty chvěly", jež vyjadřuje, že statečnost může vyjadřovat snahu či vůli k překonání bázně. Viz *Příruční slovník jazyka českého* (1935–1957) *a Kartotéka novočeského lexikálního archivu.* (http://bara.ujc.cas.cz/psjc/search.php) (on-line) 26. 11. 2010.

[5] Lepař, František, *Slovník řeckočeský: (nehomérovský slovník řeckočeský)*, Praha: Rezek, 2008, s. 95, 517. V angličtině je odvaha spíše překládaná jako courage (kuráž), zatímco statečnost jako bravery (resp. hrdinství), v němčině odvaha je chápána jako die Mutlichkeit, statečnost spíše jako die Tapferkeit.

[6] Odvaha se v SZ (např. hebrejské MOS, OMES) objevuje spíše jako dodání posily a odhodlání, které vychází z opory v Hospodinu, a bývá přitom vyjádřena často jen opisem, např. ve vztahu k srdci, např. (v Ex 4,21; 7,3–5) jako „uchopit sebe". Naopak ztratit odvahu znamená „ztratit srdce" (Ez 22,14). Naproti tomu slovem statečnost (*gibbor*) pisatel spíše svědčí o stálosti moci Hospodina, projevené například skrze Mojžíšovy vztažené ruce, nebo o statečnosti elitních Davidových strážců. Vystihuje povahu či roli člověka, mnohdy (Př. 24,5) spojenou s intelektuálními schopnostmi. Srv. Vangemeren, Willem, *New international dictionary of Old Testament theology & exegesis*, Grand Rapids: Zondervan, 1997, s. 436, 441, 807 nn.

[7] Heryán, Ladislav, *Parrhesia. Dějiny pojmu a jeho užití v janovské literatuře*, disertační práce, CMTF UPOL, 2010, s. 16.

[8] Ibid., s. 60.

Aristotelés totiž považuje statečnost za vlastnost, která v sobě obnáší více složek. Jednou z nich je i odvaha, zejména v nebezpečí. Jinou takovou složkou statečnosti je také vnitřní popud k odvážnému jednání, který však vychází z rozumové úvahy a sleduje ušlechtilý cíl.[9] Je to spodivem, ale pro statečnost je potřebná i míra strachu. „Ten, kdo postupuje a … bojí se … toho, čeho má, pro co a jak a kudy má, (a tedy je) odvážný, (ten je teprve) statečný".[10] Odvaha je něco jako energie, která musí být využita ve správné době a na správném místě ve prospěch dobra a z popudu statečnosti. Znamená to tedy, že odvaha není ctnost?

Připomeňme, že ctnost je pro Aristotela výrazem lidského charakteru. Je založena v povaze člověka, jak si ji s pomocí svého okolí dotvořil. Liší se tím od dřívějšího Homérovského pojetí ctnosti v tom, že není ani zdrojem mimořádné silové odvahy. Nemá ani význam moderního kantovského pojetí ctnosti, které spočívá v disciplinovaném překonávání našich nežádoucích sklonů. Aristotelés naopak chápe ctnost jako zdatnost, která je založena v naší přirozeně osobní i společenské povaze. Odvaha v Aristotelově pojetí tedy vyžaduje spojení s touto vnitřní kvalitou, aby mohla být spojena s dobrým činem. Sama o sobě však ještě není ctností.

To ale neznamená, že odvahu za ctnost považovat nemůžeme. Jak naznačil MacIntyre ve své knize *Ztráta ctnosti*,[11] pojetí ctností se může měnit se změnou doby a společenského ovzduší. I naše doba potřebuje ctnosti. I my máme někdy zapotřebí určité činy označit za projevy charakterově kvalitního člověka, označit je jako žádoucí postojové vzorce. Možná to neděláme. Kdo má taková jednání hledat, popisovat je jako ctnosti a pod touto známkou kvality je dále komunikovat? To už spíše vystihneme vlastnosti, kterých bychom si cenili např. na svém kolegovi, spolupracovníkovi či poslanci. Patří mezi tyto vlastnosti i odvaha? Účel tohoto shromáždění to myslím dobře dokládá.

Podobně jako Aristotelés, který odvozoval ctnost z ideálu vznešeného člena tehdejší občanské společnosti (POLIS), se můžeme dnes ptát i my sami sebe: jaká je naše společnost, že má potřebu považovat odvahu za ctnost? Co to o naší občanské společnosti vypovídá, že považujeme právě odvahu za ctnost? Ptejme se intuitivněji. Je lépe říci „statečnost jako

---

[9] Aristotelés. *Magna moralia*, 2. vyd., Praha: Petr Rezek, 2010. „Ten, kdo se z rozvahy pro ušlechtilé (DIA TON KALON) pouští do nebezpečenství, a je přitom *odvážný* (neohrožený – AFOBOS), ten je teprve statečný a toho se týká statečnost" (1191a 23–5).

[10] Aristotelés, *Etika Níkomachova*, 2. rozš. vyd., překlad Antonín Kříž, Praha: P. Rezek, 1996, EN 1115b19.

[11] MacIntyre, Alasdair C., *Ztráta ctnosti: k morální krizi současnosti*, 1. vyd., Praha: Oikoymenh, 2004.

ctnost“, nebo říci „odvaha jako ctnost“? Zamysleme se nad touto otázkou v duchu výše zmiňovaného rozlišení mezi odvahou a statečností a mějme na mysli ty, jejichž odvahu si zde připomínáme. Co vlastně na nich obdivujeme? Odvahu, nebo statečnost? Kterou z těchto vlastností bychom na základě jejich příkladu spíše označili za ctnost, a tím ji v určitém smyslu legitimizovali jako vyhledávanou mravní kategorii, jíž si ceníme? K odpovědi na tuto provokativně položenou otázku by bylo zapotřebí alespoň některého z laureátů ceny Michala Velíška osobně znát. Jen tak budeme moci posoudit postoje našich hrdinů vzhledem k činu, který vykonali, ale také v kontextu určitého úseku jejich života. Sám žádného z laureátů neznám, ovšem mohu se pro tento úkol odvolat na podobně jednajícího člověka.

Jedná se o anglického humanitárního pracovníka Seana Devereux. Poznal jsem ho na podzim roku 1992 v Londýně, krátce před jeho odjezdem na misi v Somálsku a mým odjezdem do Libérie – do zemí, které byly zmítány občanskou válkou. Předcházela ho pověst výjimečného a odvážného člověka. Svou veselostí, upřímností a ryzostí i skvělým rodinným zázemím byl zosobněním snad všech aristotelských ctností. V Libérii, kde Sean sám dříve působil, jsem se o jeho odvážných činech v době války dovídal z vyprávění stovek liberijských dětí i dospělých. Díky osobní zkušenosti, kterou jsem tehdy v Libérii prožíval, i díky zprávám o Seanově působení v Somálsku mohu pravdivost těchto vyprávění o jeho heroické odvaze a nasazení potvrdit. Sean byl brzy poté v Somálsku úkladně zastřelen, zřejmě kvůli svému nasazení se pro spravedlnost a dobro druhých. Měl jsem pak možnost poznat jeho rodinu, učitele a přátele. Měl-li bych vystihnout jeho dominantní ctnost, nebyla by to odvaha, i když odvážným bezesporu byl. Ctnost odvahy by nevystihovala ono propojení jeho jednání se základem toho, kdo Sean byl. On byl především sám sebou, znal sebe a své místo a měl odvahu tomu místu zůstat věrný. Měl odvahu setrvat na svých dobrých pozicích, což obnášelo mimo jiné i nutnost navzdory vlastnímu strachu mluvit proti korupci somálských válečných lordů. Sám říkal, a i jeho přátelé to potvrdili, že kdyby svou nekompromisní činnost kvůli hrozícímu nebezpečí úkladné vraždy omezil, nebyl by to již on. Jeho činy, zdá se, právě poukazují na ctnost ryzí statečnosti jako uváženého vytrvání ve svém poslání, ve své roli zastávané ve vztahu k druhým a své uvážené věrnosti sobě samému. Nepřímo to potvrdil i tehdejší generální tajemník Spojených národů Dr. Boutros Boutros-Ghali, když Seana na jeho pohřbu označil za „skutečného vojáka míru“.[12]

[12] Delmer, Michael, *Sean Devereux* (1964–93), Bolton: DBP, 2004. Též viz např. *Sean Devereux Children's Fund* [online]. [cit. 12. 12. 2010.] Dostupné z: http://seandevereux.org.uk/.

Snad tento příběh rezonuje s příběhy těch, jejichž odvahu si zde připomínáme, a ozřejmí i důvod pro navrhované rozlišení mezi odvahou a ctností statečnosti. Ctnost v Aristotelově pojetí vyjadřuje hlouběji zakořeněný „postojový vzorec". Vystihuje spíše niternost vztahu mezi pevným osobnostním základem jedince a jeho projevy v konkrétních činech. Na první pohled sice může jeden čin svědčit stejně o odvaze jako o statečnosti. Ctnost statečnosti však poukazuje na schopnost v odvaze projevovat svůj pevný dobrý základ a své sepětí s ním. V dnešní terminologii bychom spíše mluvili o ctnosti integrity vyjadřující dlouhodobé souznění slov a činů s principy a hodnotami jedince. Autentický výraz pro tuto „novodobou" ctnost nám však v českém jazyce chybí. Možná to nakonec i vypovídá něco o nás.

Pokud dnes přece jen mluvíme o odvaze jako o ctnosti spíše než o ctnosti statečnosti, jak ostatně napovídá i zadání názvu tohoto příspěvku, pak bych nám přál, abychom pod pojmem ctnosti odvahy viděli více než jen odvážné činy. Abychom za nimi viděli člověka, jeho pevné hodnotové zakotvení v dobru. Abychom za ní viděli osobnost, která mu umožňuje to dobro vidět a schopnost dostát mu jak v nebezpečné, tak i v každodenní situaci – tedy právě ony prvky statečnosti. Jak dosáhnout tohoto dobrého založení pro nás a pro mladou generaci? Tuto nepoměrně těžší otázku, než zda odvaha je, či není ctnost, přenechám povolanějším.

Literatura:

Aristotelés, *Etika Níkomachova*, 2. rozš. vyd., překlad Antonín Kříž, Praha: Petr Rezek, 1996.

Aristotelés, *Etika Nikomachova*, 1. vyd., překlad Július Špaňár, Bratislava: Pravda, 1979.

Aristotelés, *Magna moralia*, 2. vyd., Praha: Petr Rezek, 2010.

Delmer, Michael, *Sean Devereux* (1964–93), Bolton: DBP, 2004.

Heryán, Ladislav, *Parrhesia. Dějiny pojmu a jeho užití v janovské literatuře*, disertační práce, CMTF, Univerzita Palackého v Olomouci, 2009.

Childress, James Franklin – MacQuarrie, John, *A new dictionary of christian ethics*, London: SCM, 1986.

Lepař, František, *Slovník řeckočeský: [nehomérovský slovník řeckočeský]*, Praha: Rezek, 2008.

MacIntyre, Alasdair C., *Ztráta ctnosti: k morální krizi současnosti*, 1. vyd., Praha: Oikoymenh, 2004.

Příruční slovník jazyka českého (1935–1957): Kartotéka lexikálního archivu (1911–1991), [online], [cit. 2009-11-26], dostupné z: (http://bara.ujc.cas.cz/psjc/search.php).

Sean Devereux Children's Fund [online], [cit. 2010-12-12], dostupné z: http://seandevereux.org.uk/.

Štěpán, Jan – Blecha, Ivan – Horyna, Břetislav – Šaradín, Pavel, *Filosofický slovník*, 2. oprav. a rozš. vyd., Olomouc: Nakladatelství Olomouc, 1998.

Vangemeren, Willem, *New international dictionary of Old Testament theology & exegesis*, Grand Rapids: Zondervan, 1997.

Ondřej Fischer
filosof a etik, asistent na Katedře teologické etiky Evangelické teologické fakulty Univerzity Karlovy v Praze a vedoucí Katedry teologie a filosofie na Jaboku – Vyšší odborné škole sociálně pedagogické a teologické, e-mail: fischer@jabok.cz